

TARP DVASINĖS PILIGRIMYSTĖS IR KRIMINALINIO TURIZMO – NEOŠAMANIZMO KULTŪRINĖ ANALIZĖ

AGNĖ GINTALAITĖ¹

Vytauto Didžiojo universitetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje tyrinėjamas neošamaniškasis turizmas, jo paplitimas ir kompleksiskumas kultūrų studijų kontekste, atsižvelgiant į skirtingas mobilumo formas – ne tik į fizinį žmonių, bet ir į idėjų, vaizdinių bei daiktų judėjimą. Analizuojami neošamanizmo vaizdiniai kultūrinėje vaizduotėje, lėmę šio turistinio reiškimo plitimą, turistų charakteristika ir motyvai, pagrindiniai ištekliai bei šios turizmo industrijos problemiskumas. Remiantis mokslinės literatūros analize, internetinių šaltinių apžvalga ir atlikto etnografinio tyrimo duomenimis straipsnyje pabrėžiama, kad neošamaniškasis turizmas yra sudėtingas reiškinys, apimantis tradicinių etninių religinių praktikų apropriaciją ir įtraukimą į šiuolaikinės Vakarų kultūros asmenybės tobulinimosi tradiciją. Aptariami neošamanizmo ryšiai su Naujojo amžiaus religiniais judėjimais, gamtiniu dvasingumu ir aplinkosaugos idėjomis bei šio reiškimo vaidmeniu vartotojų visuomenėje. Išryškunami su neošamaniškojo turizmo industrija susiję iššūkiai, tokie kaip turistų srautų poveikis vietos bendruomenėms, etiniai ir teisiniai klausimai, susiję su enteogenų vartojimu. Straipsnis atskleidžia neošamanizmo kompleksiskumą, teorines reiškimo konceptualizavimo strategijas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *neošamaniškasis turizmas, kultūrinė vaizduotė, enteogenai.*

JEL KLASIFIKACIJA: Z31, Z39, Z12, Q26.

DOI: <https://doi.org/10.15181/rfds.v42i1.2610>

Įvadas

Neošamaniškasis turizmas pasaulyje plačiai tyrinėjamas įvairių mokslo disciplinų tyrėjų: kultūrų studijų ir turizmo srities mokslininkų, sociologų, etnologų, antropologų, etnobotanikų, psichologų. Neošamaniškojo turizmo reiškimo kompleksiskumą gali atskleisti tarpdisciplinis kultūrų studijų požiūris. Ši turizmo industrija pastaraisiais dešimtmečiais ypač sparčiai plinta, straipsnio autorės atliktas etnografinis tyrimas atskleidė, kad neošamaniškojo turizmo praktika nesvetima ir lietuviams, kurie ne tik keliauja svetur dalyvauti šamaniškuose ritualuose, bet šios paslaugos tampa prieinamos ir Lietuvoje, kur vietos kultūriniai ištekliai persipina su atvežtiniais.

Šio kultūrų studijų krypties tyrimo objektas – neošamaniškasis turizmas. Mobilumo tyrinėtojai siūlo atkreipti dėmesį į skirtingus mobilumus – tai ne tik fizinės žmonių, bet ir vaizdinių bei idėjų, virtualios kelionės, daiktų judėjimas (Büscher, Urry, Witchger, 2009, 5). Pabrėžiama kultūrinių vaizdinių galia transnacionalinių mobilumo sampratų, migracijos, turizmo ir kitų su judumu susijusių praktikų formavimosi procesuose (O'Reilly, 2014). Konkretūs tyrimai paprastai sutelkiami į vieną iš mobilumo rūšių ir su jomis susijusias infrastruktūras, tačiau mobilumo paradigma, kaip rašė M. Büscher'is, J. Urry ir K. Witchger'is, atskleidžia sudėtingą skirtingų mobilumo rūšių ir su jomis susijusių infrastruktūrų tarpusavio priklausomybę (2009).

Nors šiame straipsnyje susitelkiama ties kultūriniais šamanizmo vaizdiniais, kartu siekiama atskleisti ir šios turizmo srities kompleksiskumą, tad straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kokie su šamanizmu susiję įsivaiz-

¹ Agnė Gintalaite – Vytauto Didžiojo universiteto lyginamųjų kultūrų studijų, magistrantūros programos II kurso studentė
Moksliniai interesai: gyvenimo būdo migracija, mobilumo posūkis ir praktikos teorija, kultūrų išteklių aplinkosauginis potencialas, gamtinis dvasingumas, ekocentristinė etika
El. paštas: agne.gintalaite@stud.vdu.lt
Tel. +370 687 125 75

davimai, veikiantys sociokultūrinę vaizduotę, yra susiję su neošamaniškojo turizmo reiškinių formavimusi ir sklaida, kokie šios turizmo industrijos ypatumai ir kokius šiuolaikinio žmogaus poreikius ši turizmo praktika tenkina.

Problemiška yra tai, kad atskleidžiant sudėtingą ir persipynusį skirtingų mobilumų tinklą tiriamas reiškinys matomas kaip globalių sociokultūrinių procesų dalis, kurio skirstyti ir apibrėžti įprastomis kategorijomis nebeįmanoma: mobilumo tyrimai atskleidžia, kaip nyksta turizmo ir migracijos, darbo ir laisvalaikio, įviejintos ir nomadiškos tapatybės ribos. Tad straipsnyje keliami hipotezė, kad į reiškinį žvelgiant mobilumo kontekste modernaus šamanizmo praktikos ir neošamaniškojo turizmo ribos nyksta. Atsižvelgiant į tikslą ir hipotezę, išsikelti šie uždaviniai:

1. Atlikti su neošamanizmo paplitimu susijusių kultūrinių vaizdinių ir jų sklaidos analizę.
2. Apžvelgti ir išanalizuoti kultūrinius neošamaniškojo turizmo plėtros ypatumus pasaulyje ir Lietuvoje.
3. Nustatyti asmenų, siekiančių atlikti neošamanistines praktikas, motyvus ir sociokultūrinę charakteristiką.
4. Apžvelgti šios turizmo srities pagrindinius išteklius pasaulyje ir Lietuvoje.
5. Išsiaiškinti, kokį vaidmenį neošamaniškajame turizme atlieka psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo praktika.

Metodai: mokslinės literatūros lyginamoji analizė, internetinių šaltinių, liudijančių apie šamaniškojo turizmo industriją, analizė. Be to, straipsnyje remiamasi lietuvių bendruomenės, reziduojančios egzotiškoje vietoje, etnografinio lauko tyrimo duomenimis.

Etnografinio tyrimo metodologija. Šiame straipsnyje remiamasi tyrimu², kuris vykdytas 2023 m. kovo – balandžio mėn. Iš dalies struktūruotais interviu siekta ištirti mobilų gyvenimo būdą pasirinkusių ir / arba turistaujančių lietuvių santykį su gamta, jų religinę tapatybę, dvasingumo praktikas. Tyrime dalyvavo 22 suaugę asmenys, gimę 1950–1991 m. Tai vidurinės klasės atstovai, santykinai pasiturintys, visi pateikėjai – įgiję aukštąjį išsilavinimą, 17 iš 22 tyrime dalyvavusių asmenų dirba nuotoliniu būdu. 8 interviu gauti kalbantys gyvai, kituose į klausimus atsakyta raštu. Nors tyrimo tiesioginis tikslas buvo nustatyti tiriamos bendruomenės santykį su gamta, gauti duomenys atskleidė, kad po egzotiškas vietas keliaujantys lietuviai dvasinių ir / ar terapinių patirčių ieško ne tik kaupdami tiesioginius gamtos patyrimus, bet ir naudodamiesi tarpininkais – dalyvauja neošamaniškuose ritualuose.

Šamanizmas – tai iš antropologinės perspektyvos sukonstruota sąvoka, kuria siekiama paaiškinti socialinę-religinę reiškinį, būdingą daugeliui nevakarietišku visuomenių. Jis suteikia galimybę gydyti bendruomenę (plačiąja prasme) bendraujant su dvasiomis (Wallis, 1999). Skirtingi autoriai turizmo kontekste gali vartoti *modernaus, naujojo ar neošamanizmo*³ pavadinimus. Tokį ritualą siekiantys patirti asmenys, vykstantys į vietas, kur ši paslauga teikiama, gali būti vadinami *dvasingumo turistais, moderniais piligrimais*.

Neošamanizmas – įvairios Vakarų kultūrinio pasaulio asmenų bei jų grupių atliekamos praktikos, apropriuojančios, perkuriančios, eklektiškai sinkretinančios čiabuvių kultūrų papročius bei ritualus, persipinančios su moksliniu bei psichologiniu požiūriu, kintančios, prisitaikančios prie šiuolaikinės kultūros. Dalyvavimas neošamaniškame rituale yra mokama paslauga, šiuolaikinėje vartotojų visuomenėje šis reiškinys neatskiriamas nuo turizmo industrijos, nors gali būti siejamas su skirtingais jos aspektais, atsižvelgiant į tai, kokį ypatumą siekiama akcentuoti, atitinkamai ir tai, kuri mokslo kryptis šį reiškinį analizuoja. Pavyzdžiui, neošamanizmas gali būti siejamas su tamsiuoju turizmu, religiniu etnoturizmu, etnomedicininiu turizmu, net kriminaliniu narkotikų turizmu. Dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo neošamaniškojo turizmo industrijos ribas apibrėžti sudėtinga, nes siekiant išvengti teisinių pasekmių nevisiškai aišku, kokios konkrečiai paslaugos siūlomos. Ši situacija apsunkina ir tyrėjų darbą: sunku nubrėžti šio turizmo ribas, informacija renkama „sniego gniūžtės“ principu, ypač svarbu užtikrinti pateikėjų anonimiškumą.

² Tyrimo medžiaga saugoma VDU HMF archyve, aplanko numeris – VDU ER B. 2724.

³ Neošamanizmo ir tradicinio šamanizmo esminiu skirtumu gali būti laikoma tai, kad atliekant neošamanistinį ritualą psichoaktyviausias medžiagas vartoja dalyvis, dažniausiai turistai, siekdamas individualios naudos, lydimas šamano vedlio, tuo tarpu tradiciniame šamanizme patirti pakitusias sąmonės būsenas svarbu pačiam šamanui, nes jis taip užmezga ryšį su nežmogiškos kilmės bendruomenės nariais, siekdamas poveikio visos bendruomenės labui (Harvey, 2010).

Neošamanizmo populiarėjimas ir su šiomis praktikomis siejama animistinė pasaulėjauta, pasak kai kurių autorių, yra ontologinio posūčio, atmetančio antropocentrinį, eurocentristinį ir kolonialistinį požiūrį, pasekmė, kurią galima vertinti teigiamai (Harvey, 2014), tyrėjai linkę šią turizmo ir pasaulėjautos formą reabilituoti ir matyti jos teikiamą naudą (Fotiou, 2020; Hunt, 2021; Znamenski, 2007; Luhrmann, 2012; Winkelman, 2005; Wallis, 1999; Dupuis, 2022). Kita vertus, neošamanizmo praktikose tyrėjai, ypač nagrinėjantys tamsiojo turizmo aspektą, išvelgia vartotojiškumą, kultūrinę apropiaciją, daromą žalą autochtonų bendruomenėms ir gamtai (Braczkowski, Ruza ir kt., 2019). Pačios čiabuvių grupės skirtingai vertina turistų iš Vakarų susidomėjimą: nuo išsakomų teiginių apie „kultūrinį genocidą“ iki aktyvaus šio turizmo skatinimo (Wallis, 1999). Kaip minėta, kadangi neošamaniškuose ritualuose dažnai vartojamos psichoaktyviosios medžiagos (šiuo kontekste vadinamos *enteogenais*⁴), šios praktikos neatsiejamos nuo narkotikų problemos (Winkelman, 2005).

1. Neošamanizmo kultūriniai vaizdiniai, jų sklaida

Mobilumo akcentas socialiniuose moksluose paskatino tyrinėti įvairias persipynusias mobilumo formas ir ryšius tarp jų, tiriamas ne tik fizinis žmonių ir daiktų judėjimas, infrastruktūros, technologijos, bet ir idėjų bei vaizdinių mobilumas, kaip įsivaizduojami pasauliai ir judėjimo galimybės veikia žmonių sprendimus keliauti ar migruoti (Büscher, Urry, Witchger, 2009). N. B. Salazar'as pabrėžia vaizduotės galią transnacionalinių mobilumo sampratų ir praktikų formavimosi procese: „Žmonės šiomis dienomis beveik nebekeliauja į nežinomas žemes, vyksta į vietas, kurias jau virtualiai „žino“ per cirkuliuojančius įsivaizdavimus apie jas“ (Salazar, 2011, 576). Įgiję galios per masinės medijos vaizdus ir diskursus, tokie įsivaizdavimai tampa globalūs ir keičia būdą, kaip žmonės kolektyviai įsivaizduoja pasaulį ir savo pozicijas bei mobilumą jame (Ibid). Taigi neabejotinai svarbu išsiaiškinti, kokie vaizdiniai, cirkuliuojantys kultūrinėje vaizduotėje, yra susiję su neošamaniškojo turizmo krypties formavimusi.

Daugelis neošamanizmo temą gvildenančių autorių pradeda aptardami kontraversišką Mircea Eliade indėlį. Žymiojo religijotyrininko knyga „Šamanizmas: archajiškosios ekstazės technikos“ (angl. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, pirmasis leidimas 1951 m.) iki šiol yra bene vienas dažniausiai cituojamų veikalų šamanizmo tema rašomuose darbuose, su šiuo vardu ne vienas šiuolaikinis autorius sieja Vakarų pasaulyje kilusio masinio susidomėjimo šamanizmu pradžia. M. Eliade darbai išpopuliarino šamanizmą ir prisidėjo prie neošamanizmo atsiradimo, tačiau nenuostabu, kad teiginiai, užrašyti seniau nei prieš septyniasdešimt metų, mokslininkų peržiūrėti ir kvestionuojami žvelgiant iš šiandienos perspektyvos. M. Eliade'ės šamanizmo sampratos konstravimą paveikė kultūrinis evoliucionizmas ir europocentrizmas, nors šiandien šie *-izmai* laikomi neetiškais ir atmetami, idėja, kad šamanizmas yra archajiška religijos forma, yra tapusi „bendrosiomis žiniomis“, todėl iki šiol daro poveikį neošamaniškajam turizmui.

Kita kvestionuotina, tačiau iki šiol paplitusi M. Eliade'ės idėja apie „tikrąjį“ šamanizmą ir jo klastotes. Dalis besidominčiųjų šia sritimi šiuolaikines turistines neošamanizmo praktikas priskiria klastotėms, tačiau kiti pripažįsta, kad tai nevienalytis reiškinys, egzistuoja daug įvairių šamanizmo formų, kurios gali kisti, atsižvelgiant į kultūros kontekstą. Pavyzdžiui, religijų studijų srities mokslininkas Graham'as Harvey'us, linkęs ginti neošamanizmą, ne tik atmeta religijų evoliucionizmo principą, bet kalbėdamas apie šiuolaikinę ekopagonybę ir su ja susijusias neošamanistines praktikas interpretuoja tai kaip ypač šiai dienai tinkančią ir adekvačiai pasaulio problemas sprendžiančią religingumo formą, motyvuotą susirūpinimą ne tik savo dvasingumu ir psichine sveikata, bet ir adekvatų rūpestį gamta, nežmogiškosios kilmės bendruomenės dalyviais, aplinka bei ištekliais (Harvey, 2006). Šis autorius kvestionuoja ir pačią *šamanizmo* sąvoką, esą dėl krikščioniško mistifikavimo ji pernelyg siejama su klaidingais stereotipais, tikėjimais dvasiomis ir demonais, todėl, autoriaus teigimu, labiau tiktų vartoti *animizmo* sąvoką (Harvey, 2010). Neretai M. Eliade'ės šamanizmo

⁴ Skirtumas tarp enteogenų ir rekreaciniais tikslais vartojamų psichoaktyviųjų medžiagų priklauso nuo vartojimo konteksto ir ketinimų. Rekreacinis vartojimas dažniausiai siejamas su laisvalaikio veikla, malonumo siekiu, socializacija ar bėgimu nuo kasdienybės problemų, nepaisant galimų neigiamų pasekmių. Tuo tarpu enteogenų vartojimas orientuotas į dvasinį tobulėjimą, psichologinį gijimą ar tradicines apeigas. Sąvoka *enteogenai* neatsiejama nuo kultūrinio ir / ar religinio konteksto.

sampratos krikščioniškosios pasaulėžiūros projekcijos, pavyzdžiui, tai, kad jis teigiamai vertina šamanistines keliones į viršų (į dangų), ir neigiamai – į žemesniuosius pasaulius, kritikuojamos (Wallis, 1999). Nepaisant akademinės kritikos, M. Eliade'ės knygos tebeleidžiamos visame pasaulyje ir jo sukurtas šamanizmo vaizdinys daugeliu aspektu tebeįkvepia (o gal tebeklaidina?) susidomėjusius skaitytojus. „Tiesą sakant, dėl Eliade'ės darbų šamanizmas net ir šiandien glaudžiai siejamas su pakitusiomis sąmonės būsenomis, nors kai kas abejoja tokių terminų kaip transas ir ekstazė, kaip analitinių priemonių, naudingumu aptariant šamanizmą“ – teigia neošamaniškojo turizmo tyrėja Evgenia Fotiou (2010, 80).

Kitas svarbus neošamanizmo vaizdinio formuotojas – Michael'is Harner'is (1929–2018). Jis savo karjerą pradėjo kaip mokslininkas, tyrinėjęs šamanistines tradicijas visame pasaulyje ir sukūręs sistemą, kurią pavadino *esminiu šamanizmu* (angl. *core shamanism*). Tai rinkinys šamaniškų praktikų, kurios, jo nuomone, bendros daugeliui skirtingų kultūrų. Šis požiūris išpopuliarėjo tarp Naujojo amžiaus religinio judėjimo sekėjų, tad kartais neošamanizmas gali būti suprantamas kaip viena iš Naujojo amžiaus (angl. *New Age*) religinio judėjimo praktikų, o šias praktikas siekiantys patirti turistai vadinami *religiniais pilgrimais*. 1979 m. M. Harner'is įsteigė Šamanizmo studijų fondą (angl. *Foundation for Shamanic Studies*), kurio veikla apėmė konferencijas, mokymų organizavimą, šamanizmo tyrimų ir publikacijų rėmimą. M. Harner'is ne tik tyrė ir praktikavo šamanizmą, bet ir prisidėjo prie ajavaskos (angl. *ayahuasca*, enteogenas, vartojamas daugelio Pietų Amerikos šamanistinių tradicijų atstovų) gėrimo populiarinimo Vakaruose. M. Harner'is, atlikdamas etnografinius tyrimus Pietų Amerikoje, ir pats išbandė ajavaska ritualą ir aprašė šią patirtį kaip būdą, leidžiantį praplėsti sąmonę ir atverti dvasinį pasaulį, kuris yra esminė šamanizmo dalis.

M. Harner'io indėlis į neošamaniškojo turizmo atsiradimą buvo reikšmingas: jis prisidėjo prie to, kad ajavaskos ritualai Vakarų pasaulyje būtų interpretuojami būtent kaip dvasinė, o ne kaip rekreacinė praktika. M. Harner'is mini ir kitus šamanų naudojamus enteogenus. Savo knygoje „Šamano kelias“ (angl. *The Way of the Shaman*) jis aprašo savo patirtį su San Pedro kaktusu (lot. *Trichocereus pachanoi*), kuriame yra psichoaktyviosios medžiagos meskalino. Tačiau reikia pabrėžti, kad M. Harner'io darbas buvo sutelktas ne tiesiogiai į psichodelinių medžiagų vartojimą, bet į neošamanizmo praktikas apskritai, kurias jis pateikė kaip universalias dvasines praktikas.

Dar vienas asmuo, prisidėjęs prie neošamanizmo kultūrinio vaizdinio formavimo – JAV rašytojas Carlos'as Castaneda ir jo knygų serija, prasidėjusi 1968 metais, „Don Juano mokymai: Jakių žinojimo kelias“ (angl. *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*). Knygų serijoje detalizuotai ir vaizdingai pasakojama apie šamanistines praktikas bei psichodelinių augalų, tokių kaip pejotlio (isp. *peyote*) kaktusus ir datura (durnaropės šeimos augalas), vartojimą dvasinio tobulėjimo kelionėse. C. Castaneda ypač išpopuliarėjo šeštajame–septintajame dešimtmėčiuose, kai jo darbai pritraukė alternatyvių dvasinių praktikų ieškančius Naujojo amžiaus religinio judėjimo adeptus. Šio laikotarpio naujų dvasingumo formų paieškos, kartu su C. Castaneda'os knygų populiarumu, sukūrė neošamaniškojo turizmo plitimo visame Vakarų kultūros lauke pagrindą.

Nors C. Castaneda'os knygos buvo labiau fikcija nei faktai, nes Don Juano mokymai, pasirodo, neatitinka tikrosios jakų kultūros tradicijų, jo darbų poveikis šiuolaikiniam neošamanizmui vis dar didžiulis. Panašu, kad jo knygų suformuoti vaizdiniai apie tai, kas yra šamanizmas, galėjo įkvėpti ir iki šiol įkvepia daugelį žmonių tapti tokių patirčių ieškančiais turistais. Šios knygos, manoma, galėjo prisidėti prie neošamaniškojo turizmo atsiradimo ir paskatinti Vakarų pasaulio žmones keliauti į tolimas vietas, Amazonės miškus ar Sibiro taigą, siekiant pažinti autentiškas neošamanistines praktikas. Tačiau ne visada keliaujama fiziškai, šamanizmo vaizdinių plitimas prisideda prie performatyviai kuriamų naujų neošamanizmo formų, jis „atrandamas“ ir savo gyvenamosios vietos senuosiuose tikėjimuose, pavyzdžiui, druidų ar net baltų. Taip neošamaniškojo turizmo industrija plinta po visą pasaulį. Dvasingumo turistams dėl M. Eliade's, M. Harner'io ir C. Castaneda'os kurtų teorijų poveikio bendrosioms žinioms dažniausiai nėra labai svarbi konkreti kultūros tradicija, nes įsivaizduojama, kad šamanizmas yra universali praktika. „Šamanizmo universalizavimo tendencija ryški ir šiandien, o antropologija yra vienintelė disciplina, primygtinai pabrėžianti tokių praktikų kultūrinio konteksto svarbą“ (Fotiou, 2010, 82).

2. Kultūriniai neošamaniškojo turizmo plėtros ypatumai pasaulyje ir Lietuvoje

Pastebėta, kad šio turizmo formos populiarumas auga kartu su domėjimusi alternatyviomis dvasinėmis praktikomis, didėjančiu psichinės sveikatos alternatyvaus gydymo ir asmeninio tobulėjimo poreikiu. Dažniausiai tai kelionės į egzotiškas šalis, vykstanta siekiant dalyvauti ritualuose tose vietose, kuriose, tikima, tradicija tebegyvuoja.

Neošamaniškojo turizmo plėtra kelia nemažai etinių ir kultūrinių iššūkių. Pavyzdžiui, kultūrinės apropiacijos problema, kai atvykėliai iš Vakarų perima ir praktikuoja čiabuvių bendruomenių ritualus ir praktikas, tinkamai jų nesuprasdami ar nejausdami pagarbos vietinei kultūrai. Be to, kyla klausimų dėl enteogenų vartojimo saugumo ir reguliavimo. Kritiškai nusiteikę tyrėjai pastebi neigiamas pasekmes vietos bendruomenėms: nors neošamaniškasis turizmas vietos bendruomenėms finansiškai naudingas, dėl turistų gausos atsiranda naujų, supaprastintų komercinio šamanizmo formų, kurios nebegali būti vertinamos kaip autentiška sakralių tradicijų tąsa (Davidov, 2010; Weiskopf, 2022), teigiama, kad neošamaniškojo turizmo bumas lėmė ir nusikalstamumo augimą, tai susiję su prekyba narkotikais ar nykstančių gyvūnų kūno dalimis (Braczkowski, Ružo ir kt., 2019).

Vis dėlto tokie etnografiniai tyrimai, kaip E. Fotiou (2010) ar Michael'io Winkelman'o (2005), atskleidžia, kad tikrovė kur kas sudėtingesnė. Šių mokslininkų darbų dėka vietinės bendruomenės pradėtos matyti ne tik kaip aukos, bet kaip lygiaverčiai veikėjai globaliame pasaulyje. Vis daugiau šamaniškosios kultūros autochtonų bendruomenių globalizacijos nulemtuose procesuose ne praranda savo autentiškumą, o jį sugrąžina, atsigręžia į savo tradicijas ir susiklosčiusią situaciją išnaudoja tam, kad padidintų savo reikšmingumą, įgytų balsą ir būtų pastebėti pasaulyje. Minėti autoriai išvelgia abipusę dvasinio turizmo naudą ir paslaugų teikėjams, ir jų gavėjams: „Turizmo nelaikau išorine jėga, kuri primeta prasmę vietiniam šamanizmui; veikiau parodysiu, kad vyksta abipusiai mainai, ir vakariečiai perima šamaniškąjį diskursą, ypač kai kalbama apie santykius su nežmogiškais asmenimis. Be to, teigiu, kad į šį reiškinį reikėtų žvelgti naujos paradigmos kontekste, tiksliau, pasikeitus diskursui apie augalinius haliucinogenus, kai jie traktuojami kaip sakramentai, priešingai nei cheminiai narkotikai“ (Fotiau, 2010, 2). Kai kurie autoriai neošamanizmo atžvilgiu nusiteikę pozityviai, tai įvardija kaip globalią dvasingumo siekimo, kuris grįstas etišku ir tvariu požiūriu į aplinką, tendenciją, jie kelia klausimą, galbūt neošamanizmas „galėtų vėl sakralizuoti planetą ir gamtą, kad būtų galima suvaldyti gresiančią žmogaus sukeltą klimato kaitos krizę“ (Hunt, 2021, 2).

Be tolimų kelionių į atokias egzotiškų šalių vietas, siekiant atlikti ritualus vietose, kur jie natūraliai kultūriškai egzistuoja, pastebima ir kita kryptis – steigiami neošamanizmo centrai miestuose, netoli turistų lankomų vietų. Be to, steigiami centrai Vakarų šalyse, JAV ir Europoje. Kaip minėta, dėl sudėtingų, kintančių ir ne iki galo aiškių teisinių aspektų, kurie susiję su enteogenų vartojimu, sunku atlikti tokių centrų apskaitą, tačiau tose šalyse, kur teisinė sistema lankstesnė, pavyzdžiui, Ispanijoje ir Nyderlanduose, neošamanizmo centrai turi savo oficialius internetinius puslapius, kuriuose teikia išsamią informaciją apie paslaugas, lankytojų skaičių, apgyvendinimo bei atliekamų ritualų kainas ir t. t. Pavyzdžiui, OMMIJ gydymo (angl. *healing*) centro⁵ internetinėje svetainėje rašoma, kad dviejose šalyse (Olandijoje ir Ispanijoje) veikiančiuose OMMIJ centruose organizuojamuose ajavaskos reitruose jau yra apsilankę daugiau kaip 50 tūkst. asmenų. Ši įstaiga atvirai skelbia, kad yra pirmaujanti pasaulyje ajavaskos ceremonijų organizatorė, jos reitingas www.reatreat.guru internetinėje svetainėje, kurioje galima rinktis iš daugiau nei 2000 įvairiausių Naujojo amžiaus judėjimo krypties ar panašių dvasinio tobulėjimo stovyklų, aukščiausias. Stovyklas galima rinktis pagal kryptį (joga, meditacija, augalinė medicina, moterų ratai, reitritai internete), šalį (nuo Peru iki Latvijos) ir panašiai.

Nors Lietuvoje vykstančių neošamanistinių reitritų minėtoje internetinėje svetainėje dar nėra, tai nereiškia, kad šis regionas nėra paveiktas globalios neošamanizmo plėtros. Neošamaniškasis ir / ar Naujojo amžiaus religingumas yra paplitęs ir tarp lietuvių, kai kurie jų nuolat į savo kelionių tvarkaraštį įtraukia vietas, kur tokie ritualai atliekami, įdomu tai, kad šios kelionių kryptys gali būti derinamos kartu su tradiciniais krikščioniškais piligriminiais maršrutais, tokiais kaip Santjago de Kompostela (isp. *Santiago de Compostela*)

⁵ OMMIJ gijimo (angl. *healing*) centro internetinis puslapis: <https://om-mij.nl/en/>, registracijos į įvairius reitritus, tarp jų ir neošamanistinius, sistema reatreat.guru: <https://reatreat.guru/>

(Gintalaitė 2023, 213). Sociologė Milda Ališauskienė pabrėžia, kad „tapatinimasis su nacionaline bažnyčia [Romos katalikų] neapriboja religinių tapatumų įvairovės, kuri skleidžiasi per tikėjimų ir praktikų raišką“ (2023, 26).

Atlikto lietuvių etnografinio tyrimo pateikėjai pasakojimuose apie savo dalyvavimą neošamaniškuose ritualuose minėjo, kad šios paslaugos prieinamos ir Lietuvoje, esama asmenų, organizuojančių Pietų Amerikos tradicines ceremonijas su enteogenų vartojimu, yra lietuvių, kurie patys save vadina šiuolaikiniais šamanais arba vedliais ir yra baigę atitinkamus mokymus, kartais į Lietuvą atvyksta JAV ar Meksikos autochtonai ir veda ritualus specialiai iš anksto suorganizuotoms grupėms. Informacijos apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą ceremonijose tyrimo autorei teko ieškoti „sniego gniūžtės“ principu, kalbantis su šia sritimi besidominčiais asmenimis, laikantis anonimiškumo ir konfidencialumo principų. Išsiaiškinta, kad skirtingos socialinės grupės renkasi savo estetiniam skoniui ir mentalitetui tinkamas neošamanizmo praktikavimo formas. Jaunesni asmenys šamanizmą praktikoja reivo ir technomuzikos vakarėliuose, jų tėvai – sodybose gamtoje. Mokslininkai ir akademinė publika turi savo vietų, kuriose prieinamos neošamanistinės paslaugos.

Įdomu tai, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas psichoterapijoje ir neošamanizmas yra persipinančios sritys. Humanistinės psichologijos asociacijos internetinėje svetainėje rašoma apie organizuotus šamanizmo principais paremtus patyriminius seminarus ir, nors teigiama, kad juose psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas neprigijo, tačiau pripažįstama, kad bandymų jas vartoti buvo. Vykdytų psichologinio augimo seminarų pavadinimai, tokie kaip Tarpkultūrinės psichologijos seminaras „Miškas“, „Castanedos pasauliai“, liudija tiesioginį teminį ryšį su neošamanizmu. Nuo 1993 metų apie dvidešimt metų ši asociacija rengė vasaros stovyklas. „Stovyklos remiasi idėja, kad žmonės yra ne tik tarpusavyje susiję, bet ir yra įvairiuose ryšiuose su gamta“ (Budrys, 2018). Galima teigti, kad šios stovyklos buvo savotiškas neošamaniškasis turizmas, į jas vyko ne tik psichologai, bet ir jų šeimų nariai, studentai, draugai, visi, besidomintys psichologiniu bei dvasiniu augimu, šamanizmu, transpersonaline pakitusių sąmonės būsenų psichologija ir panašiai.

Moksliniu enteogenų vartojimo naratyvu besiremiantis, visiškai legaliai Lietuvoje veikiantis startuolis „Psylink“⁶ kuria organinį būdą gaminti į psilocibiną panašią medžiagą (psilocibinas yra enteogenas, natūraliai randamas psilocybe, panaeolus, ir copelandia genčių grybuose), vartojant genetiškai modifikuotas mieles, šią medžiagą planuojama vartoti psichoterapijoje, vyksta klinikiniai bandymai. Nors šio startuolio komunikacija remiasi biomedicina ir neuromokslu, tačiau kultūrinėje vaizduotėje psichoterapeutai, be kurių pagalbos šių medžiagų vartoti legaliai nebus galima, atlieka tą pačią funkciją kaip ir neošamanistinių ritualų vedliai.

Kita kryptis – susidomėjimas baltų kultūra, kuri interpretuojama kaip vietinis neošamanizmo išteklius, esą ir mūsų protėviams buvo būdingos dvasinės praktikos, labai panašios į šamanizmą. Apie šią kryptį diskutuota Humanistinės psichologijos asociacijos seminaruose ir stovyklose, rengti mitinio patyrimo seminarai.

3. Asmenų, siekiančių atlikti neošamanistines praktikas, motyvai ir sociokultūrinė charakteristika

Neošamanizmo paslaugų ieškantys turistai gali būti gana įvairūs – tai globali, pasaulio mastu paplitusi praktika, turinti daug skirtingų formų ir tradicijų. Tarptautiniu mastu sunku išskirti kokią nors konkrečią klasę ar socialinę grupę. Ypatumų galima atrasti aiškinantis tokio turizmo motyvus, pasaulėžiūrą ir patirtis.

Sekuliarėjančiuose Vakaruose silpstant krikščioniškųjų tikėjimų autoritetui manoma, kad išliekant dvasingumo poreikiui asmenys ieško alternatyvių būdų, kaip jį patenkinti. Šiuolaikiniam žmogui kyla įvairių problemų, vyksta tam tikri gyvenimo pokyčiai, jis patiria netektis, praranda prasmės jausmą, jaučiasi pasimetęs pernelyg greitai besikeičiančiame pasaulyje ir ima ieškoti išeities. Kartais ta paieška nuveda prie neošamanistinių praktikų. Etnografiniai tyrimai (Fotiou, 2010; Winkelman, 2005; Wallis, Dupuis, 2022), atliekami siekiant suprasti neošamanistiniuose ritualuose dalyvavusius asmenis, liudija, kad daugelis jaučiasi patyrę asmenybę keičiančias dvasines patirtis. Tanya Lubrmann mano, kad krikščionybė nebetenkina esminių žmogaus psichologinių poreikių, kuriuos, kiek supaprastinant, galima apibendrinti kaip galimybę

⁶ Startuolio „Psylink“ internetinis puslapis. Prieitis per internetą: <https://www.psylink.io/>

veikti savo gyvenimą per asmeninį santykį su šventybe: „Mokydamiesi transo, žmonės savo pojūčiais patiria dvasinius dalykus. <...> Kai protas yra ta vieta, kur sutinkamas Dievas, labai aštriai jaučiamas gilus žmogiškas filtras, per kurį Dievas pažįstamas. Kuo glaudžiau kažkas jaučiasi susijęs su Dievu šiuo dvasingumo būdu, tuo aštriau jis jaučia, kad Dievas kalba kiekvienam unikaliai“ (Luhrmann, 2012, 14).

Kai kurie asmenys gali ieškoti alternatyvių gydymo metodų, nes dėl tam tikrų priežasčių ima nepasitikėti tradicine medicina arba mano, kad pagyti gali tik įvykus stebuklui, kai niekas nebepadeda. Išgyti apsilankę pas šamanus tikisi ir psichikos, ir fizinės sveikatos problemų turintys asmenys. David'as Dupuis aprašo jaunos moters, kenčiančios nuo valgymo sutrikimų, kurių nepavyko išgydyti tradicine medicina, išgyvenimus atliekant ajavaskos ritualą. Šis mokslininkas, tyrinėjantis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą psichoterapijoje, atkreipė dėmesį ir į pokalbius su vedliais vykdant ritualą, jų svarbą. Jis pastebėjo, kad enteogenų sukeltos disociacijos būsenos (lyginamos su liminalinėmis būsenomis) terapijoje gali būti svarbesnės nei iki šiol akcentuotas susiliejimo su gamta ir „aš“ išsisklaidymo išgyvenimas (Dupuis, 2022).

Turistų, siekiančių patirti neošamanistinius ritualus, motyvacija gali būti tiesiog naujų pojūčių troškimas (Davidov, 2010). Dažnai tai kosmopolitiškų pažiūrų asmenys, atviri kitoms kultūroms, tradicijoms ir gyvenimo būdams. Jie linkę mokytis ir nori pažinti kitų kultūrų praktikas, įgyti naujų patirčių dar ir todėl, kad mano, jog tapatybė yra pasirenkama, o ne įgyjama gimstant. Atlikto etnografinio tyrimo dalyvės, 1989 m. gimimo lietuvės pasakojimas atskleidė, kaip ji nuolat keliaudama ir dalyvaudama įvairiuose religiniuose ritualuose, taip pat ir neošamaniškuose, mėgina atrasti savo tapatybę: „Tas tikėjimas arti apčiuopiamų dalykų, o ne kad yra kažkokia būtybė, kur sėdi ir nukreipinėja galias, neapibrėžtas. Individualistinis, ne bendruomenės. Ir identiteto priskyrimas konkrečiai valstybei man taip keista. Pasakyt, kad esu lietuvė, panašiai, kaip kad krikščionė. <...> Ta kiekviena patirtis vis kitokia, bet kiekviena patirtis prisidėjo prie pokyčio. Kažką duoda, kažką įneša. Tai savęs pažinimas“ (VDU ER B. 2724/18). M. Ališauskienė akcentuoja, kad šiuolaikinėse visuomenėse individai tampa religiniais vartotojais, nes pagal savo poreikius konstruoja religiją rinkdamiesi komponentus iš įvairių religinių tradicijų (2023, 34). Tačiau vartotojiškas mentalitetas veikia ne tik metaforiškai, bet ir tiesiogiai – religiniai išgyvenimai tampa prekėmis ir paslaugomis, kurios perkamos už pinigus tiesiogine šio žodžio prasme. Zygmunt'as Bauman'as atkreipė dėmesį į modernių ir postmodernių vartotojų skirtumus: pirmiesiems rūpėjo kaupti daiktus ir turtą, antriesiems svarbiausios buvo patirtys, išpūdžiai (Bauman, 2015, 81). Įvairios dvasingumo formos persipina su vartotojiškais turistinėmis praktikomis (Gintalaitė, 2023), tačiau siekiant išgryninti neošamaniškojo turizmo pasirinkimo motyvus svarbu išsiklausyti ir į pačius asmenis, o jie savo dalyvavimą neošamaniškuose ritualuose vertina kaip terapinę, asmeninio augimo ar dvasinę praktiką – taip teigia užsienio antropologų tyrimų dalyviai (Fotiou, 2010; Winkelman, 2005; Wallis, 1999, Dupuis, 2022), rezultatus atkartoja ir straipsnio autorės atliktas etnografinis tyrimas.

Taigi šią turizmo kryptį renkasi asmenys, siekiantys asmeninio tobulėjimo ir dvasinio augimo per neošamanistines ir panašias praktikas, kai kuriems įvairios savęs tobulinimo ir pažinimo praktikos tampa gyvenimo būdu, o piligriminės kelionės, meditacijos stovyklos ar reitritai įvairiuose centruose visame pasaulyje – įprastomis atostogų vietomis.

4. Ištekliai

Pagrindinis šios srities išteklius – tiesioginiai tradicijos tęsėjai ar kiti asmenys, gebantys praveisti neošamanišką ceremoniją. Tai šamanai, vedliai, hileriai (angl. *healer* – gydytojas), (isp.) *curanderos*, *ayahuasqueros*. Pasak Jimmy'io Weiskopf'o, Kolumbijoje šamanai ir *yajé* (kolumbietiškas ajavaskos pavadinimas) tradiciją gyvai išlaikę *curanderos* teigiamai vertina dvasingumo ieškančius turistus iš Vakarų ir juos entuziastingai priima (Weiskopf, 2022). Tuo tarpu Iquitos regione (Peru), kur gerokai seniau prasidėjo šis turizmas, kylančios problemos yra išpėjimas Kolumbijai, parodant, kas nutinka, kai vyriausybės skatinama visuomenė savo egzotines kultūras paverčia ekonomikos sektoriumi. Iquitos, Pucallpa (Peru) ir panašių medicinos centrų šamanai dažnai nebekalba savo čiabuvių protėvių kalba, nepraktikuoja jų papročių ir negyvena etninėse bendruomenėse, todėl apie kultūrinės šamanizmo šaknis turi tik miglotą supratimą ir tik mechaniškai laikosi tradicijų – daugelio jų šamanizmo praktikos apsiriboja darbu turizmo sektoriuje (Weiskopf, 2022).

Tam tikrų vietų poveikį ir tapimą traukos centrais formuoja ir stiprina įvairūs kultūrinei vaizduotei poveikį darantys veiksniai – žiniasklaida, rinkodara, asmeniniai pasakojimai, socialinės medijos, literatūra ir kinas (Torkington, 2012; Benson, O'Reilly, 2016). Paskui susiformavusį kultūrinį vaizdinį driekiasi augantys turistų srautai, paklausa bei vietinių noras uždirbti sudaro sąlygas suklestėti tam, ką Dean'as MacCannell'is pavadino „sceniniu autentiškumu“ (MacCannell, 1999). Ir vietiniai, ir turistai stengiasi praktiškai įkūnyti susiformavusį kultūrinį vaizdinį, nors realybė jau kitokia. Kadangi kultūrinis vaizdinys išlieka dėl performatyvumo jį palaikant ir perkuriant, geriausiai žinomu ajavaskos šamanizmo centru išlieka Peru. „Autentiškos“ ceremonijos vyksta šalia prabangių viešbučių, tuo pačiu galima aplankyti dar ir Machu Picchu. Labai panašius „sceninio autentiškumo“ atvejus Ekvadore nagrinėja Veronika Davidov, autorė atskleidžia turistų poreikį patirti „autentišką“ kultūrinį kitoniškumą, kuris paverčia šamanizmą preke, o naujosios šamanų kartos prisitaiko prie turizmo reikalavimų. Nors bendruomenėms tai ekonomiškai naudinga, turizmas kelia grėsmę tradicinėms žinioms ir praktikoms, nes remiasi supaprastintais ir esencialistiniais kultūrų vaizdiniais (Davidov, 2010).

Kadangi Lietuvos etninėje kultūroje tiesioginių šamaniškosios kultūros išteklių nėra, kuriant neošamaniškojo turizmo prekių ir paslaugų rinką pasitelkiami medijose cirkuliuojantys supaprastinti šamanizmo vaizdiniai, persipinantys su Naujojo amžiaus religingumu, gamtiniu dvasingumu, populiariąja psichologija ir asmenybės tobulinimosi idėjomis. Remiantis šiais vaizdiniais, organizuojami įvairūs mokymai, seminarai ir renginiai, net festivaliai, susiję su neošamanizmo praktikoms. Ši sritis apima platų lauką – nuo licencijuotų psichoterapeutų paslaugų, savireklamai naudojančių šamaniškus kultūrinius vaizdinius, iki žaidybinių, pramoginių užsiėmimų organizavimo šamanizmo tema. Tai ir sąmoningumo meditacijos (angl. *mindfulness*), garso terapija, tantrų giedojimas, „Lilos“ žaidimas, šamano būgnų gamybos dirbtuvės ir pan. Pavyzdžiui, pirtį su vedliu siūlo organizacija „Vinetu kaimas“⁷. Šioje kategorijoje verta paminėti ir Naujojo amžiaus religinių judėjimų charakteristikas atitinkantį festivalį „Masters of Calm“, kuriame galima aptikti ir neošamanistiniais simboliais persmelktų dvasingumo praktikų bei mokymų⁸.

Lietuvoje egzistuoja visa industrija, kurios estetiškas pateikimas ir rinkodara remiasi su neošamanizmu susijusiais simboliais bei vaizdiniais. Tai įvairūs verslai, užsiimantys vadinamojo „super maisto“ – vaistinių augalų, kanapių (pluoštinių), grybų auginimu, maisto papildų ir sveikatingumo priemonių gamyba bei platinimu. Susidaro įspūdis, kad šios srities verslai laukia psichoaktyviųjų medžiagų dekriminalizavimo, nes jau yra paruošę platinimo infrastruktūrą, o savo komunikacijoje naudoja kultūrinėje vaizduotėje paplitusius neošamanizmo vaizdinius, pavyzdžiui, kanapių produktais prekiaujanti parduotuvė „Baltijos šamanas“⁹. Prie šių išteklių iš dalies galima priskirti ir jau minėtą startuolį „Psylink“.

Svarbu akcentuoti, kad ir gamta galima naudotis kaip traukos objektu siekiant patraukti gydančių dvasingumo patirčių ieškančių asmenų dėmesį, pavyzdžiui, „Miško maudynės“¹⁰.

5. Neošamaniškojo turizmo ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo problema

Neošamanizmo ritualams svarbūs specialūs augalai, iš kurių gaminami ceremonijose naudojami gėrimai, turintys psichoaktyvų poveikį. Šių augalų geometrine progresija kylantis poreikis, ypač tų, iš kurių gaminama ajavaska, keičia vietines ekosistemas, todėl yra problemiškas. Ši turizmo industrija visiems laikams pakeitė kraštovaizdį tokiose vietovėse kaip Ikitos Peru ir Huautla Meksikoje. „Jei kas nors iš pastarųjų dvidešimt penkerių metų mokslinių tyrimų apie šamaniškąjį turizmą ir išryškėjo, tai tik jame glūdintys prieštaravimai. Šamaniškasis turizmas keičia ne tik jame dalyvaujančius asmenis, bet ir vietinę aplinką, kurioje jis vyksta“ (Fotiou, 2020, 392).

Tačiau esminis šios srities ypatumas – ir didžiausia problema – teisinis enteogenų vartojimo reguliavimas. Daugelyje pasaulio šalių šios medžiagos tebėra griežtai draudžiamos, kitur jos patenka į pilkąją teisinę

⁷ Vinetu kaimas. Prieitis per internetą: <https://vinetukaimas.lt/nuoma/pirtis-su-vedliu/>

⁸ Festivalio „Masters of Calm“ puslapis. Prieitis per internetą: <https://mastersofcalm.lt/>

⁹ Parduotuvės „Baltijos šamanas“ svetainė. Prieitis per internetą: <https://balticshamans.shop/?lang=lt>

¹⁰ FB puslapis „Miško maudynės“: <https://www.facebook.com/milosmiskomaudynes/>

zoną. Šios srities turistai, siekiantis šamanizmo ritualo gilios ir transformuojančios patirties, dažniausiai neturi kitos išeities, kaip tik peržengti raudonąją liniją ir patekti į zoną „nelegalu“. Ši zona yra pavojinga ne tik dėl gresiančių nemalonumų su teisėsauga, bet ir dėl apsinuodijimo pavojaus, kadangi nesant teisinio reguliavimo neįmanoma sukontroliuoti vartojamų medžiagų. Pasitaiko, kad per „sceninio šamanizmo“ seansą turistams pateikiami sintetiniai narkotikai ar nuodingos medžiagos. Tiesa, taip nutinka retai, kadangi Pietų Amerikos ir Amazonijos šalys vertina šį turizmą kaip svarbų pajamų šaltinį. E. Fotiou atkreipė dėmesį į tai, kad čiabuvių atstovai per tarptautinę ajavaskos konferenciją, organizuojamą Tarptautinio etnobotanikos mokymų, tyrimų ir paslaugų centro (angl. *The International Center for Ethnobotanical Education, Research, and Service – ICEERS*), išreiškė nuogąstavimus dėl to, kokia katastrofa juos galėtų ištikti, visur Vakaruose legalizavus enteogenus. Autorė kelia hipotezę, kad apie tai susimąstyti turbūt privertė sudėtinga situacija, kai turistų srautus nutraukė COVID-19 pandemija (Fotiau, 2020, 391).

Aptartų etnografinių tyrimų duomenimis (užsienio ir lietuvių), esminis motyvas dalyvauti neošamaniškuose ritualuose ir vartoti enteogenus susijęs su individualiais dvasiniais, terapiniais ir asmens tobulėjimo tikslais, kurie, kaip parodė kultūrinė analizė, kyla iš Vakarų kultūroje įsišaknijusių esencialistinių šamanizmo vaizdinių, neretai priimamų kaip universalios bendrosios žinios. Tai leidžia atskirti neošamaniškąjį turizmą nuo rekreacinio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir / arba narkotikų turizmo, tad sunku būtų nuneigti, kad šiai sričiai būtini specializuoto teisinio reguliavimo sprendimai tiek pasauliniu, tiek nacionaliniu mastu.

Vis dėlto, nors neošamanizmas ir siejamas su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu, tai nereiškia, kad jos būtinai vartojamos visose neošamaniškose praktikose.

Išvados

Vakaruose neošamaniškojo turizmo atsiradimas XX a. antrojoje pusėje siejamas su tokių autorių, kaip Mircea Eliade, Michael'as Harner'as ir Carlos Castaneda sukurtu vakariečiams patraukliu universalus šamanizmo vaizdiniu. Šį vaizdinį aktualizuoja Naujojo amžiaus religingumo sklaida, psichologijos ir neuro-mokslo tyrimų apie psichodelikų vartojimą terapijoje plitimas per masinės medijos kanalus, asmenų fizinį ir virtualų mobilumą užtikrinančios technologijos ir kiti globalizacijos procesai. Neošamaniškasis turizmas plinta kartu su domėjimusi alternatyviomis dvasinėmis praktikomis, psichologija bei alternatyvios psichinės sveikatos priežiūros poreikiu. Neošamaniškasis turizmas neatsiejamas nuo šiuolaikinių sociokultūrinių procesų, jis atskleidžia globaliosios kultūros dinamiką. Tyrimas patvirtino pradinę hipotezę apie mobilumo perspektyvos svarbą siekiant suprasti šį reiškinį, atskleidžiant, kaip šamanistiniai vaizdiniai ir praktikos, įterpti į šiuolaikinę kultūrinę vartotojų vaizduotę, tampa turizmo praktikomis, tad beveik neįmanoma nubrėžti aiškios ribos tarp neošamanizmo ir neošamaniškojo turizmo.

Neošamaniškojo turizmo plėtra kelia nemažai etinių ir kultūrinių iššūkių, įskaitant kultūrinę apropriaciją, poveikį vietos bendruomenėms, enteogenų vartojimo saugumą ir teisinio reguliavimo stoką. Nors turistai paprastai ieško autentiškumo, lankydami vietas, kuriose, tikima, šamaniška tradicija tebegyvuoja, nauji neošamanistinio paslaugas siūlantys centrai kuriami ne tik vietose, kuriose ši paslauga vertinama kaip tradicinės kultūros dalis, bet ir Vakarų šalyse.

Neošamaniškąjį turizmą paprastai renkasi asmenys iš įvairių visuomenės sluoksnių ir grupių, kuriems būdingas dvasinių patirčių, asmeninio tobulėjimo ir / ar alternatyvaus gydymosi poreikis, kultūrinis smalsumas ir atvirumas.

Išteklių analizė patvirtina, kad neošamaniškojo turizmo plėtroje dalyvaujantys šamanizmo vaizdiniai kultūriškai perkuriami per adaptuotas praktikas, supaprastinami ir universalizuojami, atsižvelgiant į šiuolaikinio vartotojo lūkesčius bei poreikius. Diskusija apie šiuos išteklius atskleidžia tiek galimybes, tiek iššūkius, susijusius su autentiškumo ir komercializacijos santykiu. Tradicinių kultūrų šamanai, dalyvaudami turizmo veikloje, gauna finansinę naudą, tačiau tai gali sukelti kultūrinę eroziją, kaip nutiko IQUITOS regione, Peru, kur turistus aptarnaujantys šamanai nebepraktikuoja tradicinės kalbos ir papročių. Neošamanizmo kultūrinę vertę skatina kvestionuoti „sceninio autentiškumo“ reiškinys, kai ir vietiniai, ir turistai stengiasi praktiškai įkūnyti jiems patrauklų kultūrinį vaizdinį apie lokalumą ir kultūrinį homogeniškumą, kuris jau nebeegzistuoja.

Lietuvių etninė kultūra nėra tiesioginis neošamaniškojo turizmo išteklius, nors kartais kaip toks išteklius gali būti pamatyta senoji Baltų kultūra. Į Lietuvą, formuojant vietinę neošamaniškojo turizmo prekių ir paslaugų rinką, kviečiami šamanai iš užsienio, daugiausia pasitelkiami supaprastinti ir esencialistiniai kitų kultūrų vaizdiniai, kurie tampa patraukliomis etiketėmis, reklamuojančiomis teikiamas su saviugda ir alternatyvia kultūra susijusias paslaugas, produktus ir renginius.

Enteogenų vartojimas išryškina neošamaniškojo turizmo aspektą, kuris, viena vertus, susijęs su gilios dvasinės patirties paieška terapiniais tikslais, kita vertus, – su teisiniais ir saugumo iššūkiais. Neošamaniškojo judėjimo srantai (informacinis, turistų, paslaugų teikėjų, enteogenų ir kitų su šamaniškais ritualais susijusių materialios kultūros objektų ir / ar suvenyrų) patenka ir į Lietuvos teritoriją, tad ateityje svarbu būtų apsvarstyti galimo nelegalių enteogenų vartojimo keliamas rizikas ir specifinio teisinio šios srities reguliavimo poreikį nacionaliniu lygmeniu.

Literatūra

- Ališauskienė, M. (2023). *Religinės mažumos, visuomenė ir valstybė šiuolaikinėje Lietuvoje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Bauman, Z. (2015). *Globalization: the human consequences*. Cambridge; Malden (Mass.): Polity.
- Benson, M., O'Reilly, K. (2016). From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, 4 (1), 20–37. <https://doi.org/10.1093/migration/mnv015>
- Braczkowski, A., Ruzo, A., Sanchez, F., Castagnino, R., Brown, C., Guynup, S., Winter, S., Gandy, D., O'Bryan, C. (2019). The ayahuasca tourism boom: An undervalued demand driver for jaguar body parts? *Conservation Science and Practice*, 1 (12). DOI: <https://doi.org/10.1111/csp2.126>
- Büscher, M., Urry J., Witchger K. (eds.) (2011). Introduction: mobile methods. *Mobile Methods* Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203879900>
- Budrys, R. (2018). Lietuvos humanistinės psichologijos idėjų ir praktikos raida – LHPA. <https://lhpa.net/lietuvos-humanistines-psichologijos-ideju-ir-praktikos-raida/>
- Castaneda, C. (2016). *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*. University of California Press.
- Davidov, V. M. (2010). Shamans and Shams: The Discursive Effects of Ethnotourism in Ecuador. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 15, 387–410. DOI: <https://doi-org.ezproxy.vdu.lt:2443/10.1111/j.1935-4940.2010.01091.x>
- Dupuis, D. (2022). The psychedelic ritual as a technique of the self. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 12 (1), 198–216. <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/1674>
- Eliade, M. (1972). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton University Press.
- Fotiou, E. (2020). Shamanic Tourism in the Peruvian Lowlands: Critical and Ethical Considerations. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 25 (3), 374–396. DOI: <https://doi-org.ezproxy.vdu.lt:2443/10.1111/jlca.12508>
- Fotiou, E. (2010). *From medicine men to day trippers: Shamanic tourism in Iquitos, Peru*. University of Wisconsin-Madison. DOI: <https://10.13140/RG.2.2.29990.32327>
- Gintalaitė, A. (2023). „Manyje jau daug salos“ – šviesiai žalia Fuerteventūros gyvenimo būdo migrantų lietuvių religinė tapatybė. *LOGOS*, 117, 206–215. http://www.litlogos.eu/L117/Logos_117_206_215_Gintalaite.pdf
- Harner, M. (1990). *The way of Shaman*. HarperOne.
- Harvey, G. (2014). *Food, Sex and Strangers*. Taylor and Francis.
- Harvey, G. (2010). Animism rather than Shamanism: Spirit Possession and Trance. *Continuum International Publishing Group*, 16–34. https://oro.open.ac.uk/21963/2/Animism_rather_than_Shamanism_article.pdf
- Harvey, G. (2006). *Animism: respecting the living world*. New York: Columbia University Press.
- Hunt, H. (2021). Intimations of a Spiritual New Age: V. Socio-Cultural Bases of a Globalizing Neo-Shamanism and its Relation to Climate Crisis: Possibilities, Inevitabilities, Barriers. *International Journal of Transpersonal Studies*, 40 (1). DOI: <https://doi.org/10.24972/ijts.2021.40.1.1>
- Luhmann, T. M. (2012). Touching the Divine: Recent Research on Neo-Paganism and Neo-Shamanism. *Reviews in Anthropology*, 41 (2), 136–150. DOI: <https://doi.org/10.1080/00938157.2012.680425>
- Maccannell, D. (1999). *The Tourist: A New Theory of The Leisure Class*. 3rd edition. University of California Press.
- O'Reilly, K. (2014). The role of the social imaginary in lifestyle migration: Employing the ontology of practice theory. In M. Benson, N. Osbaldiston (eds.). *Understanding lifestyle migration: Theoretical approaches to migration and the quest for a better way of life*, 211–234. Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137328670_10

- Salazar, N. B. (2011). The Power of Imagination in Transnational Mobilities. *Identities*, 18 (6), 576–598. DOI: <https://doi.org/10.1080/1070289X.2011.672859>.
- Torkington, K. (2012). Place and lifestyle migration: The discursive construction of ‘glocal’ place identity. *Mobilities*, 7 (1), 71–92. DOI: <https://doi.org/10.1080/17450101.2012.631812>
- Wallis, R. J. (1999). Autoarchaeology and neo-shamanism: the social-politics of ecstasy. University of Southampton. <https://eprints.soton.ac.uk/463984/1/708509.pdf>
- Weiskopf, J. (2022). Ayahuasca comes to the city. *Mundo Amazónico*, 13 (2), 98–116. https://www.researchgate.net/publication/364468522_Ayahuasca_comes_to_the_city
- Winkelman, M. (2005). Drug Tourism or Spiritual Healing? Ayahuasca Seekers in Amazonia. *Journal of Psychoactive Drugs*, 37 (2), 209–218. DOI: <https://doi.org/10.1080/02791072.2005.10399803>

BETWEEN A SPIRITUAL PILGRIMAGE AND CRIMINAL TOURISM: A CULTURAL ANALYSIS OF NEO-SHAMANISM

AGNĖ GINTALAITĖ

Vytautas Magnus University (Lithuania)

Summary

This study delves into neo-shamanic tourism from a cultural studies perspective, employing mobility theory to reveal the phenomenon’s complexity. It examines flows of movement, not just of people but also of ideas and materialities, to uncover the intricate dynamics within neo-shamanic tourism. The research aims to understand the imaginaries associated with shamanism circulating in the socio-cultural imagination, and their connection with the development of neo-shamanic tourism. The goal is to identify the characteristics of this tourism sector, and the needs it addresses in contemporary individuals.

The methodology encompasses the comparative analysis of scientific literature, and an analysis of internet sources documenting the neo-shamanic tourism industry. Additionally, it relies on ethnographic data from the Lithuanian community living in an exotic locale, exploring their relationship with nature and spiritual practices.

Shamanism is conceptualised from an anthropological standpoint as a socio-religious phenomenon that is common across many non-Western societies, facilitating community healing through interactions with spirits. Neo-shamanism in the Western cultural context involves the appropriation, recreation and eclectic syncretism of the customs and rituals of indigenous cultures, integrated with scientific and psychological perspectives. Mobility studies show that traditional distinctions between tourism and migration, and work and leisure, are blurred, and this study further extends this blurring to encompass neo-shamanic practices and tourism, underscoring the influence of a consumer society where everything is transformed into commodities and services.

The research identifies the cultural imaginaries related to the spread of neo-shamanism, and analyses the cultural specifics of the development of neo-shamanic tourism globally and in Lithuania. It seeks to determine the motives and socio-cultural characteristics of individuals pursuing neo-shamanic practices, and examines the main resources of this tourism industry worldwide and in Lithuania, including the role of the use and practices of psychoactive substances. Key insights relate to the notion that neo-shamanism may appeal to those in search of spirituality who are no longer satisfied by traditional Church offerings. Furthermore,

the article introduces a scientific discussion suggesting that neo-shamanism could positively influence an increase in environmental awareness.

In conclusion, the emergence of neo-shamanic tourism in the West, catalysed by figures such as Mircea Eliade, Michael Harner and Carlos Castaneda, reflects the propagation of an attractive universal shamanic image. Supported by the New Age movement, psychological research on psychedelics and global cultural dynamics, neo-shamanic tourism, interwoven with alternative spiritual practices and the search for psychological wellness, mirrors the dynamics of contemporary socio-cultural processes. The study underscores the ethical and cultural challenges of neo-shamanic tourism, including issues of cultural appropriation, impacts on local communities, and the safety and legal regulation of psychoactive substances, thus highlighting the challenge of delineating this sector of tourism from recreational drug tourism.

KEY WORDS: *neo-shamanic tourism, cultural imagination, entheogens.*

JEL CODES: Z31, Z39, Z12, Q26.

Gauta: 2024-03-05

Priimta: 2024-03-21

Pasirašyta spaudai: 2024-03-25